

א-תו **עשרה** "עשרון" לעשרת לחמי החמץ: **עשרון** אחד לכל חלה מעשר חלות החמץ.

ועשרה עשרונות לכל שלשים לחמי המצה.

ובמצה שלש מינין: חלות ריקיון ורבוכה —

נמצאו שלשה עשרונים ושליש לכל מין ומין, כי עשרת העשרונות מתחלקים לכל מין ומין בשוה —

ושלש חלות לכל עשרון, שבכל מין ומין עשר חלות, הרי שליש עשרון לחלה, שהן שלש חלות לעשרון.

עד כאן מבארת המשנה את התחלקות העשרונים שהיו נוהגים במדבר; ועתה מפרשת המשנה לפי המידה הירושלמית — שלא היו נוהגים שם במידת "עשרון" (1) — את חלוקת חמשת הסאין הירושלמיות שהן שוות לשש הסאין המדבריות:

ובמדה ירושלמית היו חמשת הסאין שלשים

קב, כי הסאה ששה קבין, נמצאו לחמש סאין שלשים קב; וכך היתה חלוקתם:

חמשה עשר קבין לחמין, וחמשה עשר למצה, ומפרש ואזיל כיצד.

חמשה עשר קבין לחמין: קב ומחצה לכל חלה מעשרת חלות החמץ.

חמשה עשר קבין למצה: ובמצה שלש מינין: חלות וריקיון ורבוכה, נמצאו חמשת קבין לכל מין ומין, ושתי חלות לקב.

גמרא:

שנינו במשנה: התורה היתה באה חמש סאין ירושלמיות ... האיפה שלש סאין:

שואלת הגמרא: **מנא הני מילי** שהאיפה שלש סאין היא?

כתיב בספר יחזקאל מה ט:

ב. הקשו התוספות [עו ב ד"ה התורה]: כי אמר רחמנא "עשרון" ניזיל בתר השתא [כפי העשרון הנהוג בכל זמן], והביאו דוגמא לזה מבכורות נ א גבי מחצית השקל, שאם הוסיפו עליו נותן מחצית השקל כפי הנהוג באותה שעה; ודחו, שמן הכתוב ילפינן לה שם, וראה גם ב"שיטה מקובצת" לעיל עו ב אות ו.

ביאור דבריהם: כיון שמידת לחמי התורה כתובה בתורה לפי "עשרונות", [וכפי שיתבאר לקמן עו ב], אם כן יש לנו לומר: אף שנשתנו המידות, והאיפה ועשרונה שונה היא במידתה, מכל מקום לעולם מביא הוא עשרים עשרונות של איפה הנהוגה באותה שעה, ויהיה הדין שהוא מביא שש סאין ירושלמיות ללחמי תודה, ולא חמש סאין ירושלמיות השוות לשש סאין

הקודמת — ששית מהכל [מהכרוטו], והוא נקרא "שתות מלבר [מבחוק]"; וכל מידות התורה כגון תוספת חומש למועל בהקדש או לאוכל תרומה, הוא חומש מלבר, דהיינו: התוספת היא רבע מהקרן, שהיא חומש מהקרן עם התוספת, וכן רוב שיעורי חז"ל מחושבים מלבר.

1. א. נתבאר על פי רש"י מכתב יד, שכתב: ובמידה ירושלמית שלא היו בה עשרונות אלא קבין; ולמדנו מדבריו, ש"עשרון" אין פירושו עשירית האיפה, אלא שם של מידה השוה לעשירית האיפה, ומידה זו לא היתה נוהגת בירושלים; והכריחו לרש"י, משום שאם לא כן למה לא נחשב בעשרונות ירושלמיות כמו בעשרונות מדבריות, ונקצץ במספר העשרונות.

אמר פירש רב חסדא: מכאן אנו יודעים שהאיפה שלש סאין היא: דאמר קרא ביחזקאל: "האיפה והבת תוכן אחד יהיה [מידה שוה להם]", ואם כן מה "בת" שלש סאין היא, אף "איפה" שלש סאין היא.

ומקשה הגמרא: ו"בת" גופא מנלן, מנין לנו שמידת ה"בת" היא שלש סאין, עד שאתה למד ממנה למידת האיפה השוה לה! ?

אילימא מדכתיב באותו פסוק "לשאת מעשר החומר הבת", כלומר, מידת הבת יש בה כדי עשירית ממידת החומר, ומאחר שה"חומר" שלשים סאין, ממילא ידענו לבת שהיא של שלש סאין, וממנה לאיפה שהיא שלש סאין; כך הרי אי אפשר לומר, שהרי:

עד שאתה למד את האיפה מן הבת שלא ידענו מידתה אלא ממידת החומר, צא ולמד את מידת האיפה ממידת החומר, דגבי איפה נמי, הכתיב "ועשירית החומר — האיפה"! ?

אלא ודאי שאין אתה יכול ללמוד כן משום ד"חומר" עצמו לא ידענא כמה הוא מידתו —

הכא נמי לא ידענא כמה, כלומר, אם כן גם את הבת לא תדע מה היא מידתה מאחר שאינך יודע את מידת החומר, ואין אתה יודע אלא שהבת עשירית ממנו היא! ?

אלא מהכא אנו יודעים שהבת היא שלש סאין, [וממילא ידענו לאיפה השוה לה שהיא

"כה אמר ה' ה': רב לכם נשיאי ישראל, חמס ושוד הסירו, ומשפט וצדקה עשו מאזני צדק ואיפת צדק [איפה: היא מידה ליבש] ובת צדק [בת: היא מידה ללחן] יהי לכם. האיפה והבת תוכן אחד יהיה [מידת האיפה ומידת הבת יהיו שוות] לשאת מעשר החומר — הבת; ועשירית החומר — האיפה; [כלומר, גדולה של מידת הבת תהיה עשירית ממידת ה"חומר" השוה לשלשים סאים, ונקרא גם "כור"; וכן מידת האיפה תהיה עשירית ממידת החומר] אל החומר תהיה מתכונתו" [כלומר, לעולם יהיו מידות אלו עשירית ממידת החומר, ואם יוסיפו על מידת החומר יוסיפו גם על מידות האיפה והבת] —

"זאת התרומה [גדולה] אשר תרימו: ששית האיפה [תרימו] מחומר החטים, [לפי חשבון אחד מששים, שהרי החומר שוה לעשר איפות, וכאשר תורמים ששית האיפה, הרי אחד מששים], וששיתם האיפה מחומר השעורים [וכן מחומר שעורים תרימו ששית איפה] —

וחוק השמן: הבת השמן מעשר הבת מן הכור [כלומר, ולתרומת מעשר — שהיא מעשר מן המעשר — תקחו בת אחת מכל כור, והוא החומר] עשרת הבתים [יהיה לכם ה]חומר, כי עשרת הבתים חומר [כלומר, מאחר שמידת הכור שהיא מידת החומר שוה לעשר בתים, הרי שבאם תקח בת אחת מכל חומר, נטלת מעשר כפי שאמרה [תורה]]."

מדבריות.

שפירשו לשון "עשרון" שהוא עשירית האיפה, אך למתבאר מדברי רש"י שהיתה מידה שהיה

[ולכאורה נראה, שכל קושייתם היא, משום

אילימא משום אפקועי תרעא, שמא תאמר שהטעם הוא משום הפקעת שערים, כי מתוך שמוסיפין על המדות בהכרח מתייקר המחיר של אותה מידה, וזה מביא להפקעת שערים כללית; (5) כך הרי אי אפשר לומר, שהרי:

אי הכי, שתות נמי לא יוסיפו על המדות, שלא לגרום הפקעת שערים כללית.

המאנה את חבירו, אם היתה האונאה פחות משתות הרי זו מחילה, ואם היה זה שתות, המקח קיים ומחזיר אונאה, ואם היתה האונאה יותר משתות, המקח בטל.

אלא מפרשת הגמרא טעם אחר שלא להוסיף על המדות יותר משתות: משום אונאה, כי היכי דלא ליהוי "ביטול מקח" —

כלומר, בעלי השדות שמביאים את תבואתם למכור בעיר, פעמים שאין הם יודעים שהוסיפו בעיר על המידות, וטועים הם למכור במידה החדשה הגדולה במחיר המידה הישנה, ונמצא שמתאנים הם על ידי ההוספה; ולכך יש להקפיד שלא תהיה

שלש סאין] שהרי אמר הכתוב שם: "וחק השמן: חבת השמן [בת של שמן] מעשר חבת מן הכור, עשרת חבתים חומר, כי עשרת חבתים חומר", הרי למדנו שהבת עשירית מן הכור היא, ולמדנו שהכור הוא כמו החומר; ומידת "כור" ידעו בני בבל (2) שהיא שלשים סאין, וממילא ידענו לבת שהיא שלש סאין, וממנה לאיפה שהיא שלש סאין.

אמר שמואל:

א. אין מוסיפין על המדות, יותר משתות, (3), וכדמפרש לקמן, דהיינו שתות מלבר, שהוא חמישית מן המידה הקודמת, וכן בכולן.

ב. ולא מוסיפין על המטבע, יותר משתות.

ג. והמשתכר בדבר שהוא אוכל נפש (4) לא ישתכר [ירוח] יותר משתות.

ודנה הגמרא: מאי טעמא אין מוסיפין על המדות יותר משתות:

שהגדיל המדה, בשביל זה יתרבה שיעור הסולת.

2. על פי לשון רש"י מכתב יד.

3. ב"שפת אמת" נסתפק, אם יכולים להפחית את המידות יותר משתות, וראה מה שצידד בזה; וחתנו העיר לדברי הסמ"ע ולא ח, שלפחות יכולים כמה שירצו, ונתן טעם לדבריו.

4. נתבאר על פי הפירוש המיוחס לרש"י.

5. דמי שאינו יודע תוספי המדות, סבור דרעב בא לעולם, ומתייקר יותר ויותר, רש"י.

שמה "עשרון", ורק נקראה כן משום שהיתה שוה לעשירית האיפה, ומתבאר עוד מדברי רש"י שמידה זו לא היתה נהוגה בירושלים, כי במידות קב היו משתמשים, אם כן לכאורה אין מקום לקושיית התוספות, כי מידה זו עברה ובטלה, ואין לנו אלא כמות הסולת שהיה בה].

ג. ב"קרן אורה" כתב על קושיית התוספות: לא דמי, דהתם מחציית השקל הוא עצם המצוה, ואם הוסיפו על המטבע, החצי גם כן נתגדל, ונותנה כפי שהיא עכשיו; אבל מידת העשרון לא נאמרה אלא על כמות הסולת שבה, ואסור להוסיף או לפחות על זה, וכי בשביל

הוספה יותר משתות, כי אז יתבטל המקח; אך כשמוסיפים שתות יהיה המקח קיים, ויחזיר הקונה את האונאה למוכר.

ומקשינן: והא אמר רבא: כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין, כלומר, אם האונאה אינה מכח טעות במחיר, אלא מתוך טעות בכמות או במשקל או במספר, אפילו אם היתה הטעות פחות מכדי אונאה, הרי זה חוזר (6) —

ואם כן אף אם לא יוסיפו אלא שתות, יתבטל המקח, (7) שהרי הטעות היא במידה, כי אין המוכרים יודעים שהכמות הנמכרת גדולה מן הכמות אותה הם מבקשים למוכר.

אלא מכח קושיא זו אומרת הגמרא טעם אחר שלא להוסיף על המידות: משום תגרא [קונה בשדות ומוכר בעיר], כי היכי דלא למטייה זיאנא [הפסד; כדי שלא יימצא נפסד] —

כלומר, פעמים שהוספת המידות כבר נוהגת בעיר, ואילו הכפריים בשדות מוכרים לתגר לפי המידה הישנה הקטנה, והתגר עדיין אינו יודע שבעיר הוסיפו על המידות, ומוכר מידה גדולה במחיר מידה קטנה, ונמצא מפסיד; אך כיון שהתגר אינו מוכר במחיר שקנה אלא אף הוא מוסיף שתות על מה שקנה, אין הוא מפסיד אלא כשמוסיפים על המידות יותר משתות כנגד הריוח של התגר, ולכן לא יוסיפו יותר על שתות.

ומקשינן עלה: וכי התגר, רק זיאנא [הפסד] הוא דבעי דלא לימטייה, וכי אין לנו אלא

למנוע הפסד מן התגר, ואילו רווחא לא בעי, להביא לכך שיהיה לו ריוח אין אנו צריכים —

וכי זבן וזבין [מי שקונה ומוכר בלי כל ריוח] תגרא איקרי [נקרא תגר]!?

כלומר, אם לא הגבלת את התוספת אלא לשתות, עשית שלא יהיה לו הפסד, אך לא השארת כל ריוח בידו, וכי אין אנו צריכים להביא לכך שאף ריוח יהיה לתגר, ולא יעבוד חינם!?

אלא אמר רב חסדא: שמואל קרא אשכח ודרש [מקרא כתוב בספר יחזקאל באותו ענין הנזכר לעיל, מצא שמואל ודרש] שלא להוסיף על המידות יותר משתות:

שנאמר שם [לאחר הפסוק הקובע את מידת האיפה והבת]: השקל [הוא הסלע, יהיה] עשרים גרה [מעות; ומוסיף הכתוב לבאר כמה שקלים יהיה המנה]: עשרים שקלים, [ועוד] חמשה ועשרים שקלים, [ועוד] עשרה וחמשה שקל [סך הכל ששים שקלים] המנה יהיה לכב" —

וכי המנה מאתן וארבעין [מאתים וארבעים] וזו חו? שהרי אם במנה ששים סלעים ובסלע ארבעה זוזים, הרי שהמנה הוא מאתים וארבעים זוז; ואין הדבר כן, כי מנה הוא עשרים וחמשה סלעים שהם מאה זוז בלבד!?

אלא שמע מינה מפסוק זה תלת:

א. שמע מינה: מנה של קודש [שבו עוסק

7. מכאן הוכיחו התוספות לעיל, שהמקח בטל, ולא די בהחזרת האונאה, ראה שם.

6. דכיון דקפיד לא מחיל, רש"י.

הכתוב] כפול היה במשקלו, והיו בו מאתים זוזים של חול –

ב. ושמע מינה: מוסיפין על המדות, ואין מוסיפין יותר משתות; כלומר, אותו מנה של קודש שהיה כפול במשקלו, עוד הוסיפו עליו במשקלו בימי יחזקאל [וזהו היא תוספת מידה], והיה שוה אותו מנה כמו ששים שקלים, דהיינו תוספת שתות מלבר על חמשים שקלים שהיה הוא אמור להיות שוה, ומאתים וארבעים זוז היה שוה, במקום מאתים זוז; וממה שקבע יחזקאל (8) "יהיה לכם", לימדנו יחזקאל שלא יוסיפו יותר מזזה. (9)

ג. ושמע מינה: שתותא – שמוסיפין על המידות – מלבר [מבחוץ] הוא, היינו: תוספת חומש על המידה הקודמת, שבהצטרף למידה הקודמת הרי היא מהוה ששית מהכל. (10)

אמר רבינא:

מתניתין נמי דיקא [אף ממשנתנו יש ללמוד] שמוסיפין על המידות עד שתות מלבר, ואף שיש בתוספת יותר משתות מלגיו [מבפנים, דהיינו שתות ממש]: (11)

מדקתני במשנתנו: תורה היתה באה המש פאין ירושלמיות, שהן שש מדבריות, הרי תוספת שתות על מידת הסאה שהיא חומש מלגיו [מבפנים].

שמע מינה!

טו-ב

מתניתין:

מכולם [מכל המינים: חלות, רקיקים ורבוכה של מצה, ומחלות החמץ] (1) היה נוטל הכהן (2) אחד מעשרה [חלה אחת מתוך עשר חלות שבכל מין] תרומה.

8. כך מסתבר לפרש.

9. הקשה ב"טהרת הקודש": מנלן דמוסיפין על המדות, דלמא מנה של קודש היה יותר מכפל; ולהיפך נמי קשה: מנלן דמנה של קודש כפול היה, ושאין מוסיפין יותר על שתות, דילמא מוסיפין עד ערך זה, שמה שהיה תחילה עשרים וחמש הוסיפו עד שנעשה ששים, ומנה של קודש לא היה כפול כלל.

10. כתב ברש"י מכתב יד: ומההיא קרא נפקא מדות [אין מוסיפין על המידות יותר משתות] ומטבע [אין מוסיפין על המטבע יותר משתות], דמנה [התוספת שהוסיפו על המנה] הוי משקל [דהיינו מידה], וסלע הוי מטבע; [והדברים צריכים ביאור: היכן מצינו שהוסיפו על ערך מטבע של סלע].

11. כן נראה לבאר את דברי הגמרא.

1. נתבאר על פי הביאור המיוחס לרש"י; ובמשניות שלפנינו, סדר המשניות הוא אחר, וקודם משנה זו מובאת המשנה הבאה בדף עח א המפרשת את לחמי המילואים והנזירות, ולאחריה מובאת משנה זו, ואם כן משמע ד"מכולם" קאי גם על מילואים ונזירות שהיתה בהם תרומה כמו בלחמי תודה, וכן פירש ב"תפארת ישראל".

2. נתבאר על פי רש"י מכתב יד, שכתב: נוטל אחד: הכהן נוטל אחד מעשרה תרומה; ומיהו בכרייתא בגמרא הלשון הוא: "נוטל מהן ארבע ונותן לכהן"; וראה ב"מקדש דוד" סימן כט אות א ד"ה עוד, שחקר: מי הוא הבעלים